

Anders Tolland

En filosofisk cirkus — andra akten

Någon har hävdad att åttio procent av all filosofisk debatt består av missförstånd. Detta är åtminstone tillräckligt nära sanningen för att varje skribent i filosofiska ämnen bör vara mycket vaksam mot möjligheter att bli missförstådd. Tyvärr måste jag konstatera att min artikel "Människan över djuren" (FT 2/86) lämnat mycket att önska på denna punkt. Det står helt klart sedan jag tagit del av två, mot min artikel kritiska, inlägg i FT 1/87, Björn Erikssons "Artisterna och djuret — en filosofisk cirkus" och Ingmar Perssons "Tollands artistiska magplask".

Jag ska här försöka reda ut de mest betydelsefulla missförstånden men även, åtminstone något litet, utveckla argumentationen i "Människan över djuren".

1. En grundläggande norm

Vad det gäller Björn Eriksson har jag uppenbarligen lett honom svårt vilse genom att benämna den etiska teori (på den grundläggande nivån) jag hävdade "akt-teleologisk". Måhända är detta ord speciellt för göteborgsk, filosofisk dialekt.

Hur som helst avsåg jag med ordet ungefär "konsekvens-etisk". "Akt-teleologi" är alltså en samlingsbeteckning för alla etiska teorier som hävdar att vad som är rätt bestäms uteslutande av vilket handlingsalternativ som har de bästa konsekvenserna i termer av övervikt av positiva intrinsikala värden över negativa dito. Beteckningen innebär ingen begränsning på vad som får utnämnas till intrinsikalt värdefullt, och den innefattar såväl egoistiska (i olika schatteringar), som universalistiska, som altruistiska, etiska system.

Björn Eriksson fattar det dock som att jag med "akt-teleologi" avser vad han kallar "handlingsutilitarism". Akt- eller handlingsutilitarismen är förvisso en typ av akt-teleologi men inte den jag föresprå-

kar. "Människan över djuren" argumenterar för en *artistisk*, eudaimonistisk akt-teleologi, d v s en konsekvensetik där enbart människors upplevelser är bärare av intrinsikalt värde, eftersom just egenskapen att ingå i en människas medvetandeflöde räknas som en del i de egenskaper som är *i sig* relevanta för någots intrinsikala värde.

Även utilitarismen diskuteras dock i "Människan över djuren" (s 25ff). Jag använder den som *exempel* på en typ av svårighet som drabbar alla (intressanta) typer av akt-teleologi, även min egen. Anledningen till att jag tar upp just utilitarismen är att den är den typ av akt-teleologi som är mest diskuterad i det sammanhanget.

Björn Eriksson kommer själv så småningom fram till att 'han [Tolland] inte är utilitarist, utan "artistisk akt-teleolog"' (s 38). Missförståndet angående "akt-teleologi" har dock tyvärr redan lett till en missuppfattning av strukturen hos min argumentation. Utifrån sin första tolkning (att jag argumenterar för 'icke-diskriminerande' utilitarism på den grundläggande nivån) tror Björn Eriksson att poängen med min artikel är att visa att utilitarism på den grundläggande nivån medför artism på den praktiska, tillämpade nivån ("Prima facie förpliktelserna"). Han anser, med all rätt, att om jag inför artismen redan på den grundläggande nivån, blir steget till en artistisk tillämpad nivå helt ointressant.

Argumentationen i "Människan över djuren" går dock åt motsatt håll. Jag försöker visa att från ett totalt artdiskriminerande system på den grundläggande nivån följer en tillämpad nivå som, även om den inte är helt art-jämlik, ändå tar en viss hänsyn till djurens intressen. Detta är inte heller någon speciellt oväntad slutsats och huvudsyftet med "Människan över djuren" är också ett annat än att komma fram till den. Till vilket det är ska jag strax komma.

Men först några ord om Ingmar Perssons kritik. Han hävdar att "Tolland inte tycks klart medveten om att han bekänner sig till en grundläggande artpartisk norm" (s 40). Jag kan försäkra att det både var jag och är jag.

Det som har förlett Ingmar Persson till denna tolkning verkar vara att jag kallar mig "eudaimonist". Han tar — tror jag — detta som intäkt för att jag menar att de enda egenskaper som är relevanta för någots intrinsikala värde är behaglighet och obehaglighet (hos upplevelser). Jag borde alltså bättre ha betonat att jag är *artistisk* eudaimonist; även arttillhörigheten hos den som har upplevelserna är i sig relevant.

2. En teori om korrekt argumentation

Ett huvudsyfte med "Människan över djuren" var att ge direkta argument för en etik som innehåller starka artistiska inslag i det att den medger att våra artegoistiska intuitioner och beteenden kan vara korrekta, men en etik som också tillåter att medkänsla med djur är rimlig och att varsamhet med naturen är något viktigt.

Det andra huvudsyftet med artikeln låg på ett metaplan: att presentera en teori om korrekt argumentation inom normativ etik, nämligen John Rawls teori om reflektiva ekvilibria, en teori inom ramen för vilken mina direkta argument var avsedda att fungera.

Utifrån detta borde alltså ett angrepp på slutsatserna i min artikel följa endera, eller båda, av dessa linjer:

- (i) attackera den föreslagna metateorin för hur giltig argumentation i etik utförs,
- (ii) acceptera metateorin, men angripa de direkta argument jag försöker ge inom ramen för det.

Mina båda kritiker tiger helt om metanivån. Vad gäller de direkta argumenten för artismen som jag faktiskt för fram inskränker sig såväl Björn Eriksson som Ingmar Persson — jag bortser här från vad som beror av ovan relaterade missförstånd — till att hävda att inget rimligt och relevant argument för artismen föreligger, detta utan att alls direkt diskutera något enskilt argumentationsförsök.

Bristen på konkretion gör denna kritik svår att bemöta. Jag tar mig därför friheten att extrahera ett argument jag tycker mig skönja hos såväl Eriksson som Persson. Risken att jag härvid begår en orättvisa mot någon av dem är naturligtvis överhängande.

En grundförutsättning i min argumentation för artismen är att vi alla — så gott som åtminstone — har artpartiska intuitioner. Mina två kritiker verkar inte vilja bestrida detta men hävdar att det rör sig om irrationella fördomar: ". . . den uråldriga artistiska fördomen" (Eriksson, s 38), ". . . en biologiskt betingad instinkt som inte vilar på någon rationell grund" (Persson, s 39).

Detta berör en central punkt. Man kan se "Människan över djuren" som behandlande frågan om de artpartiska intuitionerna är rationella, varvid reflektivt ekvilibrium hävdas utgöra kriteriet på vad som är rationellt och acceptabelt. Argumentationen i artikeln utmyn-

nar då i slutsatsen att dessa intuitioner *är* rationella och argumenten för detta låter sig inte tillbakavisas bara genom att hävda att så inte är fallet.

Möjligen impliceras ett skäl för att finna dem irrationella av det korta citatet från Persson ovan. Våra artpartiska intuitioner skulle vara irrationella *eftersom* de är biologiskt betingade instinkter. En sådan åsikt skulle inte sakna föregångare i filosofins historia. Rationalitet har ibland kopplats till ett krav på en metafysiskt fri vilja av det slag som många filosofer sett som en förutsättning för moral. Eftersom en sådan koppling förmodligen skulle medföra att rationalitet blir en total omöjlighet, finns det dock ingen anledning att tro att Ingmar Persson verkligen har denna åsikt.

Ett argument mot artismen som klart finns hos Persson är däremot att detta att diskriminera varelser enbart p g a deras arttillhörighet är lika godtyckligt och irrationellt som att diskriminera dem utifrån deras ras eller kön. (Jag tar explicit avstånd från rasism och sexism i min artikel.)

Åtminstone hos mig är det dock en avsevärd skillnad. Antagligen vore det förmätet av mig att hävda att jag saknar varje spår av rasistiska eller sexistiska intuitioner men jag kan i varje fall konstatera att, om de finns, är de enormt mycket svagare än de artpartiska intuitioner och, viktigare, de låter sig inte inordnas i mitt reflektiva ekvilibrium. Därför, skulle jag hävda, är mina artistiska intuitioner rationella men inte mina (eventuella) rasistiska eller sexistiska.

3. Argument för metateorin

I ett avseende är det dock sant att det saknas argument i "Människan över djuren". Jag presenterar en metateori (om argumentation i normativ etik) men argumenterar inte för den. Avslutningsvis ska jag försöka bättra upp detta sakernas tillstånd genom att hastigt skissera två argument.

För det första: reflektivt ekvilibrium teorin har, prima facie, en mycket stark ställning som normativ teori, eftersom det är en adekvat *deskriptiv* teori. Jag hävdar — här utan att ge några argument — att teorin om reflektivt ekvilibrium är en korrekt beskrivning av hur vi faktiskt argumenterar i normativa frågor (dvs av de regler för vad vi anser vara rationell normativ argumentation som vi försöker följa, även om de inte alltid avspeglas i faktisk etisk debatt). Om det-

ta är sant fordras det rätt mycket för att den ska förkastas som normerande teori om korrekt etisk argumentation.

Närmare bestämt så fordras det att (i) reflektivt ekvilibrium förfarandet är i något relevant avseende defekt eller problematiskt. (Varför skulle vi annars se oss om efter alternativ?) (ii) Det finns något alternativ som har, väsentligen, alla det reflektiva ekvilibriets förtjänster men undviker dess problem. (iii) Detta alternativ är reellt möjligt att faktiskt införa som ersättning för reflektivt ekvilibrium förfarandet.

För det andra: finns det överhuvudtaget något rimligt alternativ? Någon slags värdenihilism, dvs att hävda att normativa frågor inte alls är rationellt debatterbara, är knappast längre gångbar. Försök att förneka är-bör-klyftan och sluta en etik från rent deskriptiva premisser har också gjorts, såvitt jag kan bedöma utan framgång. (Inget tyder heller på att Björn Eriksson eller Ingmar Persson skulle vara intresserad av något av dessa alternativ.)

Kant och Hare har försökt dra rent normativa slutsatser på formella, aprioriska grunder. Sådana projekt förutsätter att man kan göra en skarp, icke godtycklig åtskillnad mellan det empiriska och det aprioriska, åtminstone för de relevanta, vardagliga eller filosofiska begreppen och föreställningarna. Efter Quine, Kuhn, Rorty m fl verkar det vara en mycket problematisk förutsättning och även om man skulle finna att normativa slutsatser följer begreppsligt från våra vanliga etiska begrepp, *so what?* "Where is the sting of being denied the use of a certain English expression?" (Brandt, R B: *A Theory of the Good and the Right* (Oxford UP -79), s 9, jämför även Thomas Wetterströms *Towards a Theory of Basic Ethics* (Doxa -86), s 32). Varför skulle inte avvikare kunna konstruera sina egna begrepp?

Jag har naturligtvis inga illusioner om att de tillägg och tillrättlägganden jag kommit med här ska *omvända* mina två kritiker. Men jag hoppas att de kan bidra till att eventuell fortsatt diskussion inte blir så präglad av missförstånd, utan berör de argument för artismen jag faktiskt framför. □